

ed-DURRU'L-MASÛN'DA BEDEL İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

Mehmet Nafi ARSLAN¹

Özet:

es-Semîn el-Halebî'nin ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn adlı eseri Kur'ân'ı filolojik açıdan tefsir eden bir eserdir. Bu makalede, söz konusu eserde tespit edilen nahiv ilminin bedel konusu ile ilgili tartışmalar incelenmiştir. ed-Durru'l-masûn'da geçen tartışmalarda müellifin tercihleri ve bu tercihlerde bulunurken dayandığı deliller zikredilmiş ve tartışılan konunun diğer nahiv kaynakları ile mukayesesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler:ed-Durru'l-masûn, nahiv, bedel.

Discussions About Badal (Substitute) in *ad-Durru'l-masûn*

Abstract:

as-Samin al-Halabi's book named ad-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn explains the Quran Philologically. In this article, was studied the discussions about badal (substitute) at this book. Author's choice in the discussions of book and the evidence on which here lies was mentioned and comparison of issues with other books of syntax was made.

Key Words: ed-Durru'l-Masûn, syntax, substitute.

¹ Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Giriş:

Nahiv ilmi, özellikle Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılması için gösterilen gayretlere binaen ortaya çıkmıştır. Bu ilme ait ilk çalışmalar hicrî ikinci asra dayanmaktadır. Sîbeveyh'in *el-Kitâb* isimli eseri bu anlamda günümüze ulaşabilen ilk hacimli nahiv kitabı olma özelliğini taşımaktadır. Nahiv ilmi ile ilgili çalışmalar başta Basra'da yoğunlaşmış ve Basra nahiv ekolü ortaya çıkmıştır. Daha sonra Kûfe, nahiv ilmiyle ilgili çalışmaların yoğun bir şekilde yapıldığı bir başka merkez olmuştur. Bu merkezdeki nahiv âlimlerinin gramer kaidelerini tespit etme konusunda Basra'da bulunan âlimlerden farklı ilke ve prensiplere dayanmasıyla Kûfe nahiv ekolü adında yeni bir ekol doğmuştur. Bu iki ekole mensup âlimlerin gramer kaidelerine farklı yaklaşımları sonucu nahiv ilmi ile ilgili konularda birçok ihtilafli mesele ortaya çıkmıştır. Basra ve Kûfe ekolleri arasında tercihte bulunan sonraki âlimler arasında da nahiv ilmiyle ilgili konularda tartışmalar yaşanmaya devam etmiştir.

Nahiv ilmiyle ilgili konuların hemen hemen tamamını oldukça ayrıntılı bir şekilde ihtiva eden es-Semîn el-Halebî (ö. 756/1355)'nin *ed-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn* adlı eserinde de yukarıda sözü edilen ihtilafli meseleler tartışma konusu olmuş, müellif eserini adeta bir tartışma meclisi hüviyetine dönüştürerek birçok farklı görüşü bir araya getirmiş, bu görüşler arasından bazı tercihlerde bulunmuştur. Müellif tercihlerde bulunurken farklı kırââtleriyle birlikte ayet, hadis ve şiirlerden yoğun bir şekilde istişhatta bulunmuştur.² Bu tartışmalardan çalışmamıza konu olan bedel ile ilgili olanları inceleyelim.

1. Bedelu kull min ba'd

Nahiv kitaplarında bedel genel olarak yedi kısma ayrılmıştır: 1- Bedelu kull min kul, 2- Bedelu ba'd min kull, 3- Bedelu iştîmâl, 4- Bedelu bedâ (idrâb), 5- Bedelu galat, 6- Bedelu nisyân, 7- Bedelu kul min ba'd. Bedelu bedâ (idrâb), galat ve nisyânın Kur'an-ı Kerim, şiir ve fasih bir cümlede bulunamayacağı dилcilerin cumhuru tarafından kabul edilmiştir.³ Bedel türleri arasında "bedelu kul min ba'd" diye bir bedel türünün olup olmadığı ise tartışma konusu olmuştur:

²*ed-Durru'l-masûn'* da şiirle istişhâtkonusu için bkz. Hacı Önen, "Şiirle İstişhad Yöntemi Açısından Halebî'nin ed-Durru'l-masûn Adlı Tefsiri", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:8, Nisan 2016, S. 16.

³el-Müberrid, Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhalık'Udayma, Kahire 1415/1994, I, 28; İbnu's-Serrâc, EbûBekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl, *el-Uşûlfi'n-nahv*, thk. Abdulhuseyn el-Fetlî, Müessesetu'r-risâle, I-III, Beyrut tsz, II, 48; es-Suyûtî, Abdurrahman b. EbîBekr, *Hem 'u'l-hevâmi 'fişerhicem 'i'l-cevâmi'*, thk. AhmedŞemsuddîn, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, I-IV, Beyrut 2012, III, 178; es-Sabbân, Muhammed b. Ali, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâşerhi'l-Eşmûnî li Elfiyyetiİbn'i-Mâlik*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1417/1997, III, 183.

Bazı nahivciler, İmruulkays'ın (ö. 25/645) şu beytini delil getirerek bu bedel türünü ispat etmeye çalışmışlardır:

كَأَنِّي غَدَاةَ النَّيْنِ يَوْمَ تَحْمَلُوا لَدَى سَمَرَاتِ الْحَيِّ نَاقِفٌ حَنْظَلٌ

“Gittikleri günün ayrılık sabahında, yörenin deve dikenini ağaçlarının yanında, Ebucehil karpuzu oyuyor gibi (gözyaşı döküyordum).”

Onlara göre şiirde geçen يَوْمَ kelimesi, günün bir kısmı olan غَدَاةَ kelimesinin bedelidir. Dolayısıyla bedelu kull min ba'dtır.⁴

es-Suyûti(ö. 911/1505), fasih kelimada varit olmasından dolayı, bedelu kull min ba'dın bedel türlerinden olduğunu ifade eder.Buna delil olarak,Meryem Sûresi 61. ayette geçen جَنَاتٍ كَعْنٍ kelimesinin, öncesindeki ayet olan يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يَبْظَلُونَ شَيْئًا “Hiç haksızlığa uğratılmaksızın Cennete gireceklerdir”⁵ ayetinde geçen الْجَنَّةَ kelimesi için bedelu kull min ba'd olduğunu söyler.⁶

Nahivcilerin cumhuru ise, Arap dilinde böyle bir bedel türünün olmadığı görüşündedir. Cumhur, zahirinden böyle bir tür olduğu sonucu veren şahitleri tevîl etmiştir. Örneğin yukarıda şahit olarak getirilen beyitte geçen ve günün bir kısmı anlamına gelen غَدَاةَ kelimesinin, vad'u'l-hass mevdu'a'l-âmm yoluyla يوم anlamında kullanıldığı şeklinde tevîl edilmiştir.⁷

el-Halebî, ed-Durru'l-masûn'un başlarında Fatiha Suresi'nin tefsirinde bu konuyu ayrıntılarıyla ele almıştır. O, صِرَاطَ الَّذِينَ kelimesinin bedel olduğunu söyledikten sonra; “bedel yedi kısma ayrılır” sözüyle bedel konusunu açmış ve her bedel türünü tek tek örnekler vererek açıklamıştır.⁸

⁴el-Murâdî, Bedruddîn Hasan b. Kasım b. Abdillâh, *Tavdîhu'l-makâsıdve'l-mesâlikbi şerhi Elfiyyet'i-İbn'i-Mâlik*, thk. Abdurrahman Ali Süleyman, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, I,III, Kahire 1428/2008, II, 1039;el-Eşmûnî, el-Eşmûnî, Nureddin Ali b. Muhammed b. İsa, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâElfiyyetiİbn'i-Mâlik*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, I-IV, Beyrut 1419/1998, III, 5; Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, Dâru'l-ma'ârif, tsz, III, 674.

⁵ Meryem, (19), 61.

⁶es-Suyûti, el-*İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadlİbrâhîm, nşr. el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-âmmeli'l-kitab, I-IV, Kahire 1394/1974, III, 237; a.mlf.,*Mu'tereku'l-akrânfi'câzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1408/1988, I, 269.

⁷EbûHayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî, el-*Bahru'l-muhîtfi't-tefsîr*, thk. Sıdkı Muhammed Cemîl, Dâru'l-fikr, Beyrut 1420, I, 662; el-Murâdî, *Tavdîhu'l-makâsıd*, II, 1039; es-Sabbân, *Haşiyetu's-sabbân*, III, 188.

⁸es-Semin el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mesud, *ed-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, I-XI, Dâru'l-kalem, Şam 1432/2011, I, 65-67.

ed-Durru'l-Masûn'da Bedel İle İlgili Tartışmalar

el-Halebî, bedelukullminba'd hakkında şöyle demektedir: "Bedelukullminba'd konusuna gelince; bazıları şu beytin zahirini delil göstererek bu bedel türünü ispat etmişlerdir:

رَجِمَ اللهُ أَعْظَمًا دَفَنُوهَا بِسَجِسْتَانَ طَلْحَةَ الطَّلِحَاتِ

"Allah Talha'ya rahmet etsin. Onu Sicistân'da defnettiler."

Beyitte geçen طَلْحَةَ kelimesinin أَعْظَمًا kelimesi için bedelukullminba'd olduğunu düşünenler şöyle demişlerdir: "Çünkü أَعْظَمًا, Talha'nın bir bölümü, Talha ise bütündür ve ona bedel olmuştur." Bu görüştekiler ayrıca İmruulkays'ın(ö. 25/645) şu beytini de delil göstermişlerdir:

كَأَنِّي غَدَاةَ النَّبِيِّنَ يَوْمَ تَحَمَّلُوا لَدَى سَمُرَاتِ الْحَيِّ نَاقِفٌ حَنْظَلٌ

Onlara göre şiirde geçen يَوْمَ kelimesi, günün bir kısmı olan غَدَاةَ kelimesinin bedelidir." ⁹ Ancak el-Halebî, sözlerinin devamında bu iki beytin ikisinde de bedelukullminba'd diye bir bedel türü olduğunu söyleyenleri destekleyen bir delil olmadığını söylemektedir. Çünkü ona göre;

Birinci beyitte cümlenin aslı şöyledir: أَعْظَمًا دَفَنُوهَا أَعْظَمَ طَلْحَةَ، Bu cümleden muzâf hazfedilmiş, muzâfunileyh onun yerine geçmiştir.

el-Halabî ikinci beyitte ise, اليوم kelimesinin zamanın bir kısmı için de kullanıldığını gerekçe göstererek bunun bedelu'l-kull min ba'd için delil olamayacağını söylemiştir.¹⁰

Görüldüğü gibi el-Halebî bedelu'l-kull min ba'd konusunda cumhura muvafakat etmekte, onlar gibi düşünmektedir. Aksine gelen delilleri ise cumhur gibi tevil etmektedir. Söz konusu türde bir bedel olduğunu söyleyenlerce getirilen beyitlerin tevil edilebilmesi ve onların başka delillerinin bulunmaması nedeniyle cumhurun benimsediği görüşün tercihe şayan görüş olduğu kanaatindeyiz.

2. Cümlenin Müfrede Bedel Olması

Cümlenin müfrede bedel olup olamayacağı konusu, nahivciler arasında tartışmalara neden olmuştur. İbn Cinnî (ö. 392/1002), Zemaşşerî (ö. 538/1144) ve İbn Mâlik'e (ö. 672/1274) göre cümle, şairin şu beytinde olduğu gibi, müfrede bedel olabilir:

إِلَى اللهِ أَشْكُو بِالْمَدِينَةِ حَاجَةً وَبِالشَّامِ أُخْرَى كَيْفَ يَلْتَفِيَانِ

⁹el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn*, I, 66.

¹⁰el-Halebî, *age.*, I, 66.

“Medine’de başka, Şam’da ise bir başka olan ve birleşmeleri mümkün olmayan ihtiyaçları Allah’a şikayet ediyorum.”

Yukarıda adı geçen nahiv âlimlerine göre *فِيكَفْ يَلْتَقِيَانِ* cümlesi, *حَاجَةٌ* ve *أُخْرَى*’nın bedelidir. Bu durumda cümlenin takdiri şöyledir: *أَشْكُو هَاتَيْنِ الْحَاجَتَيْنِ تَعْذِرُ التَّقَانِمَا* “Birleşmeleri mümkün olmayan şu iki ihtiyacı şikayet ediyorum.” İbn Mâlik, cümlenin müfrede bedel olmasına Fussilet Suresi’nin şu ayetini şahit olarak getirmiştir: *مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَدُوٌّ* *مَغْفِرَةٌ وَدُوٌّ عِقَابٍ أَلِيمٍ* “Sana ancak, senden önceki peygamberlere söylenenler söylenmektedir. Gerçekten Rabbin hem mağfiret sahibidir hem de O’nun çok yakıcı bir azabı vardır.”¹¹ Ona göre *إِنَّ رَبَّكَ* ve sonrası, *مَا* ve sılası için bedeldir. Ancak cumhur, bu görüşte değildir. Ebû Hayyân (ö. 745/1344) yukarıda cümlenin müfrede bedel olmasına şahit olarak getirilen beyit ve ayeti şöyle yorumlamaktadır: “*كَيْفَ يَلْتَقِيَانِ* cümlesi bedel değildir. Aksine bu cümle isti’nâfiyedir. Aynı şekilde ayette geçen *إِنَّ رَبَّكَ* cümlesi de bedel değildir. Bedel olarak kabul edilmesi, fiilin cümleye isnâdı anlamına gelir ki bu imkansızdır.”¹²

el-Halebî ise, cümlenin müfrede bedel olmasını caiz görmektedir. O çeşitli yerlerde bu konudaki tartışmalara yer vermiş ve kendi görüşünü ifade etmiştir. Mesela, *إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ* “Hiç şüphesiz siz ve Allah’tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız”¹³ ayetinin i’râbında Ebu’l-Bekâ’nın (ö. 616/1219) *أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ* cümlesinin i’râbı için üç vechi caiz gördüğünü ifade ederek bu vecihlerden birine göre söz konusu cümlenin *حَصَبُ جَهَنَّمَ* kelimesinin bedeli olduğunu söylemiştir. Daha sonra kendi görüşünü şöyle izah etmiştir: “Yani bu cümle, haber olarak vaki olan müfredin bedelidir. Cümlenin müfrede bedeli, eğer biri diğerinin anlamında ise, câizdir. Zira ayetin takdiri, *إِنَّكُمْ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ* şeklindedir.”¹⁴

Bu konu, *ed-Durrul-masûn* gibi filolojik tefsirlerin çoğunda Câsiye Suresi’nin şu ayeti ele alınırken de tartışılmıştır:

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ “Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mi sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!”¹⁵

¹¹Fussilet, (41), 43.

¹²es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’*, III, 183-184; İbn Malik, Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh, *Şerhuteshîli’l-fevâid*, thk. Abdurrahman es-Seyyid-Muhammed Bedvî el-Mahtûn, Hicrî’t-tibâ’a ve’-neşr, I-IV, 1410/1990, III, 340; Tavdîhu’l-makâsîd ve’l-mesâlik, 2, 1049-1050; İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb ‘ankutubi’l-E’ârîb*, thk. Mâzin el-Mübarek-Muhammed Ali Hamdullah, Şam 1985, s. 556.

¹³El-Enbiyâ, (21), 98.

¹⁴el-Halebî, *age.*, VIII, 207-208.

¹⁵Câsiye, (45), 21.

ed-Durru'l-Masûn'da Bedel İle İlgili Tartışmalar

Ayette geçen *سَوَاءٌ مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ* cümlesinin i'râbıyla ilgili ez-Zemahşerî *el-Keşşâf*'ta şöyle demektedir: “Bu cümlenin *كَالَّذِينَ* kelimesindeki *ك*'ın bedeli olması caizdir. Çünkü cümle, ikinci meful olabilmekte böylece müfret hükmüne geçmektedir. Nasıl ki *ظَنَّتُ زَيْدًا أَبَوَهُ مَنْطِقًا* cümlesi yerinde bir cümle ise; *أَنْ نَجْعَلَهُمْ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ* cümlesi de yerinde bir cümledir.”¹⁶

el-Halebî'nin hocası Ebû Hayyân ise ez-Zemahşerî'nin bu görüşünü eleştirerek şöyle demektedir: “Cümlenin müfrede bedel olmasını İbn Cinnî ve İbn Mâlik caiz görmüş, İbnu'l-İlc (ö. !?) ise bunu caiz görmemiştir. İbnu'l-İlc'in sözlerinden onun cümlenin müfrede bedel olmasını caiz görmediği anlaşılmaktadır. Zemahşerî'nin bu cümleyi kâfın bedeli olarak görmesi de görünüşe göre câiz değildir. Çünkü o tasyîr anlamındadır ve *صَيَّرْتُ زَيْدًا أَبَوَهُ قَائِمًا* şeklinde bir cümle doğru değildir. Tasyîr bir zattan başka bir zata intikal etmek ya da zattaki bir vasıftan ondaki diğer bir vasfa intikal etmektir. *صَيَّرْتُ* fiilinin mefulünden sonra vaki olan bu cümlede ise zikrettiğimiz bir intikal yoktur. Dolayısıyla onun bedel olması caiz değildir.”¹⁷

el-Halebî, yukarıda yer verdiğimiz görüşüne uygun olarak, hocasının görüşünün geçersiz olabileceğini şu sözlerle ifade etmektedir: “Biri şöyle diyebilir: Aksine burada zattaki sıfattan ondaki başka bir sığata geçiş vardır. Çünkü nahivciler cümlenin sıfat ve hâl olabileceğini kesin bir dille söylemişlerdir.”¹⁸

3. İsmın Muhatap veya Mütেকellim Zamirine Bedel Yapılması

Nahiv âlimleri arasında; *رَأَيْتِي زَيْدًا* ve *ضَرَبْتِي عَمْرًا* gibi örneklerde görüldüğü üzere; muhatap zamirinden bedelü'l-kull mine'l-kull yapılp yapılmayacağı konusunda üç farklı görüş ortaya çıkmıştır:

1- Basra mezhebinin cumhuruna göre muhatap ve mütেকellim zamirinin bedeli, genellik anlamı ifade etmesi, bedelü'l-ba'd ya da bedel-u iştımâl olması hariç, caiz değildir. Çünkü bedelden maksat, mubdelu'n-minhi açıklamaktır. Muhatap ve mütেকellim zamirin ise, açıklanmaya ihtiyacı yoktur. Çünkü bunlar kendilerine bedel olacak zahir isimlerden daha açıktır. İsim kendinden daha açık olana bedel yapılmaz.¹⁹

2- Kufelilere göre muhatap ve mütেকellim zamirine bedel yapılması mutlak surette caizdir. el-Ahfeş (ö. 215/830) ve İbn Mâlik de bu görüştedir. Bu görüşü savunanların,

¹⁶ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf'an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûmi'l-Ekâvîl fî Vüücûhi't-Te'vîl*, nşr. Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut 1407, IV, 290; el-Halebî, *age.*, IX, 649.

¹⁷ Ebû Hayyân el-Endelusî, *age.*, VIII, 47.

¹⁸ el-Halebî, *age.*, IX, 649.

¹⁹ el-Müberrid, *el-Muktadab*, III, 272; el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî*, III, 8; es-Suyûtî, *Hemu'l-hevâmi*, III, 181; İbn Cinnî, Ebu'l-feth Osmân b. Cinnî, *Sırrusınâ 'ati'l-i'râb*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, I-II, Beyrut 1421/200, I, 318.

görüşlerine delil olarak getirdikleri şahitlerden biri şu ayettir: لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ "Andolsun (Allah) sizi mutlaka kıyamet gününe toplayacak. Bunda hiç şüphe yok. Kendilerini ziyana uğratanlar var ya, işte onlar inanmazlar."²⁰ Onlara göre الَّذِينَ kelimesi, لَيَجْمَعَنَّكُمْ fiilindeki ك zamirinin bedelidir.²¹

3- Kutrub'a göre mütekellim ve muhatap zamirine bedel yapılması sadece istisnâda caizdir.²² Örnek: ماضربتكم إلا زيدا Onun bu konudaki delillerinden biri şu ayettir: لئلا يكون للناس...ki, zalimlerin dışındaki insanların elinde (size karşı) bir koz olmasın."²³ Kutrub'a göre istisna edatından sonraki kelime عَلَيْكُمْ kelimesindeki zamirin bedeli olup takdiri, إلا على الذي ظلموا şeklindedir.

el-Halebî, ed-Durrul-masûn'da ayetleri i'râb ederken birçok yerde bu konuya değinmektedir. Onun bu konuyla ilgili sözleri bir araya getirildiğinde, yukarıda saydığımız görüşler arasında Basralılara ait birinci görüşü tercih ettiği görülmektedir. O, çoğu zaman, başka nahivci ve müfessirlerin yaptığı bazı i'râblara bu açıdan itiraz etmektedir. Örneğin;

أَيُّ لَا أَضِيعُ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى

"Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayıf etmeyeceğim"²⁴ ayetini Ebu'l-Bekâ şu şekilde i'râb etmektedir:

"مِنْكُمْ kelimesi, مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى kelimesinin sıfatı, عَلَيْكُمْ kelimesinin bedelidir. Bu bedeli's-şey mine's şey'dir."²⁵ Bu durumda kelime, şu iki ayette olduğu gibi, amilin iadesiyle tafsîlî bedel olmuş olur: لِلَّذِينَ اسْتَضَعُوا لِمَنْ آمَنَ "küçük görülüp ezilen inanmışlara..."²⁶; لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِيُؤْتِيَهُمْ "Rahmân'ı inkar edenlerin evlerine..."²⁷

el-Halebî, Ebu'l-Bekâ'nın yukarıdaki i'râbını iki açıdan sorunlu bulmaktadır:

1- Bu i'râbta mütekellim ve muhatap zamirinden bedelü'l-kul mine'l-kul yapılmıştır. Ancak bu, Ahfeş hariç diğer nahivcilere göre caiz değildir.

²⁰el-En'âm, (6), 12.

²¹el-Ferrâ, EbûZekeriyyâYahyâ b. Ziyâd, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. 'Îmâduddin b. SeyyidÂled-Dervîş, I-II, 'Alemlü'l-kutub, Beyrut, 1432/2011, I, 293; İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, III, 334, el-Murâdî, *Tavdîhu'l-makasid*, II, 1046; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, III, 181.

²²es-Suyûtî, *age.*, III, 181; es-Sabbân, *age.*, III, 191; İbn Mâlik, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-şâfiye*, thk. Abdülminim Ahmed Hureydî, Câmi'atu'l-Ümmü'l-Kurâ, I-V. Mekke, tsz., III, 1222;

²³el-Bakara, (2), 150.

²⁴Âl-i İmrân, (3), 195.

²⁵el-'Ukberî, Ebu'l-BekâAbdullâh b. Hüseyin b. Abdillâh, *İmlâumâmennebihi'r-Rahmânminvucûhi'l-i'râbive'l-Kıraat fîcem'il-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz, I, 163.

²⁶el-A'râf, (7), 75.

²⁷ ez-Zuhrûf, (43), 33; el-Halebî, *age.*, III, 539.

ed-Durru'l-l-Masûn'da Bedel İle İlgili Tartışmalar

2- Tafsîlî bedel, أو ile değil, و ile yapılır. Çünkü و cem içindir. Şairin şu sözünde olduğu gibi:

و كنت كذي رجلين رجلٍ صحيحةٍ
ورجلٍ رمى منها الزمانُ فثقلتِ

“Biri sağlamı, diğeri zamanın belaya uğrattığı ve felç olan iki ayaklı birisi gibiyim.”

Ancak أو kelimesinin و anlamında kullanıldığı söylenirse bu ikinci sorun çözülmüş olur. Çünkü şu beyitte olduğu gibi أو kelimesi, و anlamında kullanılabilir.

قومٌ إذا سمعوا الصَّريخَ رأيتُهُم ما بينَ مُلجِمٍ مُهره أو سافعٍ

“Onlar öyle (cesur) bir kavimdir ki, bir yardım çılgılığı işittiklerinde onları hemen atlarının gemini ve perçemini tutarken görürsün.”

Bu beyitte أو kelimesi, و anlamında kullanılmıştır. Çünkü ondan önce gelen بين kelimesi ancak muteaddid kelimeler ile kullanılır.²⁸

Buradan hareketle el-Halebî, ayette geçen عامِلٍ kelimesinin umumi olmasından dolayı tekit babından kendisine bedel yapıldığını ve cüzün bir tarafına da atıf yapıldığını ifade etmektedir.²⁹

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِأَوْلَادِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ “Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısın”³⁰ ayetinin i'râbını yaparken de el-Halebî bu konuyu tartışmış, mütekellim ve muhatap zamirlerinden bedel yapılmasına delil olarak getirilen şahitlerin Basralılarca nasıl tevil edildiğini şu şekilde açıklamıştır:

“Bil ki, Basralıların cumhuruna göre, mütekellim ve muhatap zamirine bedelü'l-kull mine'l-kul yapılması caiz değildir. Eğer kendini kastederek قَمْتُ زَيْدٌ dersen, aynı şekilde ضَرَبْتُكَ dersen bu caiz değildir. Bunun nedenini şu şekilde açıklamışlardır: Bedel, genellikle açıklama için getirilir. Mütekellim ve muhatap zamiri ise zaten kendisi mütemeyyizdir, ona bedel yapmanın bir faydası yoktur. el-Ahfeş, yukarıdaki ayetin zahirine ve şu şiire dayanarak, bu zamirlerden bedel yapılmasını mutlak surette caiz görmüştür:

²⁸Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, I, 516; III, 477-478; İbn 'Adil, Ebû Hafîs Sirâcüddin Ömer b. Ali, *el-Lubâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, thk. 'Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvad, I-XX, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1419/1998, II, 319; eş-Şenkîti, Muhammedu'l-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkadir, *Edvâu'l-beyân fî idâhi'l-Kur'ân*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1412/1995, VII, 523; Abdullah, Ahmed Muhammed, “Zâhiretu't-tekârudfi'n-nahvi'l-'Ârabî”, *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, Sayı:59; Sayfa; 280.

²⁹el-Halebî, *age.*, III, 541.

³⁰el-Mâide, (5), 114.

أَنَا سَيْفُ الْعَشِيرَةِ فَأَعْرِفُونِي حَمِيداً قَدْ تَزَرَّيْتُ السَّنَامَ

“Ben aşiretin kılıcıyım. Beni (Hamid’i) tanıyın. Şüphesiz ben deve hörgücünün zirvesine yükselmişim.”

Ona göre حَمِيداً ismi, اعرفوني fiilindeki mütekellim zamiri olan ي’nın bedelidir. Ayrıca bu durum şu hadiste de geçmektedir: أَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفْرٌ مِنَ الْأَشْعَرِيِّينَ hadiste نَفْرٌ kelimesi, أَتَيْنَا fiilindeki mütekellim zamiri olan نَا’dan bedeldir. Ancak Basralılar, bunları tevil etmişlerdir. Şiirde geçen حَمِيداً kelimesinin bedel değil, ihtisas üzere mansûb olduğunu, hadiste geçen نَفْرٌ kelimesinin de gizli bir mübtedanın (نحن) haberi olduğunu söyleyerek onu tevil etmişlerdir.”³¹

el-Halebî, mütekellim ve muhatap zamirine bedelü’l-kullmine’l-kull getirilmesinin istisnâda caiz olduğu ile ilgili Kutrub’un görüşüne yer vermemiştir. Kutrub görüşüne delil olarak el-Bakara Suresi’nin yukarıda geçen şu ayetini getirmiştir: لِيَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا “..ki, zâlimlerin dışındaki insanların elinde (size karşı) bir koz olmasın.”³² el-Halebî bu ayetin i’râbına geldiğinde şöyle demektedir: “الَّذِينَ kelimesi istisnâ üzere mahallen mansûbtur. Kutrub, kelimenin عَلَيْكُمْ kelimesindeki muhatap zamirine bedel olarak mahallen mecrûr oluşunu caiz görmektedir. Bu, Basralıların cumhuruna göre imkansızdır. Çünkü bu i’râb, muhatap zamirinden bedelü’l-kull mine’l-kull yapılmasına neden olmaktadır. Basralılardan el-Ahfeş dışında hiç kimse bunu caiz görmemektedir.”³³

Görüldüğü gibi el-Halebî, Kutrub’un bunu istisnaya has kıldığına değinmeden, onun şahit olarak getirdiği ayette mütekellim zamirine bedelü’l-kull yapılamayacağını ifade etmektedir. Buradan onun tamamen Basralılar gibi düşündüğü ve istisnada da muhatap ve mütekellim zamirine bedelü’l-kull getirilemeyeceğini düşündüğü anlaşılmaktadır.

4. Nekre Kelimenin Sıfat Almaksızın Marife Kelimeye Bedel Olması

Bazı nahivcilere göre bedel’in mubdalı’nın minh’a muvafık olması gerekli değildir. Yani, nekre marifeden, marife nekreden, zamir açık isimden, açık isim zamirden ve müfret, müfret olmayandan bedel olabilmektedir.³⁴

³¹el-Halebî, *ed-Durru’l-masûn*, 506-507. Bu konunun ele alındığı diğer yerler içnbknz.: el-Halebî, *age.*, II, 179; IV, 551-552; VII, 311, 312; IX, 109, 193-195, 498-491.

³²el-Bakara, (2), 150.

³³el-Halebî, *age.*, II, 179.

³⁴Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân (ö. 180/796), *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetu’l-hâncî, I-IV, Kahire 1408/1988, II, 9; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf (ö. 761/1360), *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn’i-Mâlik*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâ‘î, Dâru’l-fikr, I-IV, tsz, III, 368; es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmî*, III, 179; en-Neccâr, Muhammed ‘Abdulaziz, *Diyâu’s-sâlik ilâ Evdahi’l-mesâlik*, Müessesetu’r-risâle, I-IV, 1422/2001, III, 235; el-Makdisî, Yusuf b.

Ancak Kufe ve Bağdat ekolüne bağlı nahivciler, sıfat almadan nekre bir kelimenin marifeye bedel olamayacağını söylemişlerdir. Bu konuda es-Suheyli (ö. 581/1185) ve İbn Ebi'r-Rabi' (ö. 688/1289) de onlara katılmıştır. Çünkü nekre eğer sıfat almazsa bir anlam ifade etmez.³⁵ Örneğin; مَرَزَتْ بَزِيدَ بَرَجُلٍ şeklinde bir cümle kurmanın anlamı yoktur.

Bağdatlılar, bir ekleme yaparak, eğer ikinci kelime birincinin lafzıyla aynıysa buna cevaz vermişler ve şu ayeti delil getirmişlerdir:³⁶ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهَ لَنْسَفَعْنَا بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةَ كَادِبَةٍ خَاطِئَةٍ “Muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız.”³⁷ Ancak bu ayette, ikinci kelime birinci kelime ile aynı lafızda olmakla birlikte sıfat da almıştır.

Cumhûra göre ise, nekre sıfat almadan marifeden bedel olabilir. Çünkü nekrenin sıfat almadan ve birinci kelimenin lafzıyla aynı olmadan marifeden bedel olarak geldiği varittir.³⁸ Bu konuya şahit olarak getirilen beyitlerden biri şöyledir:

فَصَدُّوا مِنْ خِيَارِ هِنٍ لِقَاحًا يَتَقَادُّنَ كَالْغُصُونِ غَزَارُ

“Bol süt versinler diye dişi develerin en iyilerinin kanlarını alıp kaynattılar. O Kırmızı güvercinler (develer) ağaç dalları gibi birbirlerini itip kakıyorlar(dı).”

Bu şiirde, nekre olan غَزَارُ kelimesi, sıfat almadan يَتَقَادُّنَ fiilindeki zamirden bedel olmuştur.³⁹

Nekrenin sıfat almadan marifeye bedel yapılmasının bir anlam ifade etmediği iddiası ile ilgili cumhurun cevabı şöyle olmuştur: Araplar müzekkere müennes, müennese de müzekker ismi verebilmektedirler. Bu durumda bedelin faydası, karışıklığı önlemektir. Şu cümlelerde olduğu gibi: مَرَزَتْ بَهْدَ رَجُلٍ وَبَجَعْفَرِ امْرَأَةٍ “Erkek olan Hind'e ve kadın olan Cafer'e uğradım.” Bu örnekte kadın ismi olan Hind ismi erkeğe, erkek ismi olan Cafer kadına verilmiştir. Dolayısıyla bu isimlerden sonra getirilen bedeller cinsiyetin yanlış anlaşılmasına engel olmaktadır.

el-Halebî, bu konuya Bakara 133. ayetini tefsir ederken değinmektedir. Önce ayeti, sonra da el-Halebî'nin değerlendirmesini görelim:

EbîBekr, *Delîlu't-tâlibîn li kelâmi'n-nahviyyîn*, İdâretu'l-mahtûtâtve'l-mektebâtî'l-İslâmiyye, Kuveyt 1430/2009, s. 50.

³⁵el-'Ukberî, *el-Lubâb fi 'ileli'l-binâive'l-i'râb*, thk. Abdülilâh en-Nabhân, Daru'l-fikr, I-II, Şam 1416/1995, I, 412; İbnu'l-Hâcib, Cemâluddîn b. Osman b. Ömer b. EbîBekr (ö. 646), *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*, thk. Salih Abdulazim eş-Şâ'ir, Mektebetu'l-âdâb 2010, s. 31.

³⁶es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, III, 181; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, III, 331

³⁷el-Alak, (96), 15-16.

³⁸Sibeveyh, *age.*, II, 9; es-Suyûtî, *age.*, III, 181.

³⁹es-Suyûtî, *age.*, III, 181.

“*Senin ilahına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilahı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz; bizler ona boyun eğmiş Müslümanlarız.*” Ayetteki *وَإِذْ* ifadesinin *îrâbı* konusunda üç görüş vardır. Bunlardan birincisine göre *إِلَٰهًا* kelimesinin bedelidir. Bu, sıfat almış nekre bir kelimenin, marife bir kelimedenden bedel olmasıdır. Şu ayette de aynı durum söz konusudur: *بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ* Basralılar nekre bir kelimenin marifeden bedel olması için onun sıfat almış olmasını, şairin şu sözüne dayanarak, şart koşmazlar:

فلا وأبيك خير منك إني لئؤذيني التَّحْمُومُ والصَّيْلُ

“*Babana, senden daha hayırlı olana yemin olsun ki at kişnemeleri beni üzüyor.*”

Beyitte geçen ve nekre olan *خير* kelimesi, sıfat almadan, marife olan *أبيك* kelimesinin bedeli olmuştur.”⁴⁰

el-Halebî, el-Alak Suresi 16. ayetini *îrâb* ederken ez-Zemahşerî’nin *ناصية* kelimesiyle ilgili; “Bu kelimenin nekre bir kelime olmasına rağmen marifeden bedel olması caizdir. Çünkü sıfat almıştır ve bir anlam ifade etme açısından bağımsız olmuştur” sözleri üzerine şöyle demektedir:

“Zemahşerî’nin söylediği, Kûfelilere göredir. Onlar nekrenin kendisinden başkasına bedel olmasını, sıfat alması ya da ikincisinin birinci ile aynı lafızda olması haricinde caiz görmezler. Basralılar ise bunun için bir şart koşmazlar.”⁴¹

el-Halebî’nin ifadelerinden anlaşıldığı gibi; o, iki mezhep görüşünden birini tercih etmek yerine sadece onları açıklamakla yetinmiştir. Ancak, onun genelde Basralıların görüşlerine eğilimli olduğu göz önüne alındığında ve bu konuda doğrudan Basralıları eleştirmedine göre onlarla aynı görüşte olduğu sonucuna varılabilir.

Konuyla ilgili yaptığımız araştırmadan ve burada verdiğimiz örneklerden hareketle, Kûfelilerin, görüşlerinde doğruya yakın olduklarını ifade etmek gerekir. Çünkü marifeden nekre bedel gelebileceğiyle ilgili verilen şahitlerin çoğunda nekrenin *mavsûf* olduğu görülmektedir. Aksine varit olan bazı şahitleri de *şâz* olarak değerlendirmek gerekir. Ayrıca marife kelimedenden nekreyi bedel getirmenin hasen ve güzel olmadığı birçok âlim tarafından ifade edilmiştir.⁴²

⁴⁰el-Halebî, *age.*, II, 131-132.

⁴¹el-Halebî, *age.*, XI, 61.

⁴²ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi san‘ati’l-îrâb*, thk. Ali BûMalham, Mektebetu’l-hilâl, Beyrut, 1993, s. 158; Dervîş, Muhyiddin b. Ahmed Mustafa, *îrâbu’l-Kur‘ân ve beyânüh*, nşr. Dâru’l-irşâdli’ş-şuûni’l-câmi’iyye, Hıms; Dâru’l-Yemâme, Beyrut; Dâru’l-İbn-i-Kesîr, Beyrut, 1415, X, 535; el-Ğalâyînî, Musatfa, *Câmi‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-hadîs, I-III, Kahire 2005, III, 238.

SONUÇ

el-Halebî'nin *ed-Durru'l-masûn* adlı eserinde ele aldığı bedel konusuyla ilgili tartışmaları incelediğimiz bu makaleden, müellifimizin bedel konusuyla ilgili tartışmaları detaylı bir şekilde ele aldığı anlaşılmaktadır. Müellifimiz, ayetleri filolojik açıdan tefsir eden eserinde i'râb gereği bedel söz konusu olduğunda, onu detaylı bir şekilde ele almakta ve konuyla ilgili tartışmalara girmektedir. Tartışmalar kapsamında birçok farklı görüşü delilleriyle birlikte bir araya getirmekte ve bu görüşler arasında kendi tercihini yine delilleriyle ortaya koymaktadır.

Müellif, bedelu kul minba'd konusunda iki görüş olduğunu izah etmiş ve kendisi böyle bir bedel türünün olmadığı kanaatine varmıştır. Aksi görüşte olanların getirdikleri delilleri de kendi görüşünü ispatlamak üzere tevil etmiştir. Bu konuda benimsediği görüş nahiv alimlerinin cumhuru tarafından da benimsenmiştir.

el-Halebî, cümlenin müfrede bedel olup olamayacağı konusunda cumhurun ve hocası Ebû Hayyan'ın görüşünden ayrılmıştır. Zira o, cümlenin müfrede bedel olabileceğini kabul etmektedir.

Muhatap ve mütekellim zamirinden bedel yapıp yapılamayacağı tartışmasında el-Halebî'nin Basralıların görüşüne muvafakat ettiğini görmekteyiz. Basralıların bu konudaki görüşü, söz konusu zamirlerden bedel yapılamayacağı şeklindedir. Onların bu konuda şu haklı gerekçeye dayandıklarını görmekteyiz: Bedel, genellikle açıklama için getirilir. Mütekellim ve muhatap zamiri ise zaten açıktır. Ona bedel yapmanın bir faydası yoktur.

Nekre bir kelimenin sıfat almaksızın marife bir kelimedenden bedel yapılamayacağı konusunda el-Halebî'nin farklı görüşleri bir araya getirmekle yetindiğini ve bir tercihte bulunmadığını görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, Dâru'l-ma'ârif, tsz.

Abdullah, Ahmed Muhammed, "Zâhiretu't-tekârudfi'n-nahvi'l-Ârabî", *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, Sayı:59.

Dervîş, Muhyiddin b. Ahmed Mustafa, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuh*, nşr. Dâru'l-irşâdli's-şuûni'l-câmi'iyye, Hims; Dâru'l-Yemâne, Beyrut; Dâru'lbn'i-Kesîr, Beyrut 1415.

EbûHayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî, *el-Bahru'l-muhîtfi't-tefsîr*, thk. Sıdkı Muhammed Cemîl, Dâru'l-fikr, Beyrut 1420.

Eşmûnî, el-Eşmûnî, Nureddin Ali b. Muhammed b. İsa, *Şerhu'l-Eşmûnî'alâElfiyetiİbn'i-Mâlik*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, I-IV, Beyrut 1419/1998.

Ferrâ, EbûZekeriyâYahyâ b. Ziyâd, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. 'Îmâduddin b. SeyyidÂled-Dervîş, I-II, 'Alemu'l-kutub, Beyrut, 1432/2011.

Ğalâyînî, Musatfa, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Dâru'l-hadîs, I-III, Kahire 2005.

İbn 'Adil, EbûHafsSirâcüddin Ömer b. Ali, el-Lubâb fî 'ulûmi'l-Kitâb, thk. 'Âdil AhmedAbdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvad, I-XX, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1419/1998.

İbnCinnî, Ebu'l-fethOsmân b. Cinnî, *Sirrusinâ'ati'l-i'râb*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, I-II, Beyrut 1421/200.

İbnHişâm, Ebû Muhammed CemâlüddînAbdullâh b. Yûsuf, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyetiİbn'i-Mâlik*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâ'î, Dâru'l-fikr, I-IV, tsz.

_____, *Muğni'l-lebîb 'ankutubi'l-E'ârîb*, thk. Mâzin el-Mübarek-Muhammed Ali Hamdullah, Şam 1985

İbn Malik, Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh, *ŞerhuTeshîli'l-fevâid*, thk. Abdurrahman es-Seyyid-Muhammed Bedvî el-Mahtûn, Hicri't-tibâ'a ve'n-neşr, I-IV, 1410/1990.

_____, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-şâfiye*, thk. AbdulmünimAhmedHureydî, Câmi'atu'l-Ümmü'l-Kurâ, I-V. Mekke, tsz.

İbnu'l-Hâcib, Cemâluddîn b. Osman b. Ömer b. EbîBekr, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv*, thk. Salih Abdulazim eş-Şâ'ir, Mektebetu'l-âdâb 2010.

İbnu's-Serrâc, EbûBekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl, *el-Uşûlfi'n-nahv*, thk. Abdilhuseyn el-Fetlî, Müessesetu'r-risâle, I-III, Beyrut tsz.

Makdisî, Yusuf b. EbîBekr, *Delîlu't-tâlibîn li kelâmi'n-nahviyyîn*, İdâretu'l-mahtûtâtve'l-mektebatî'l-İslâmiyye, Kuveyt 1430/2009.

Murâdî, Bedruddîn Hasan b. Kasım b. Abdillâh, *Tavdîhu'l-makâsıdve'l-mesâlikbi şerhi Elfiyyet'i-İbn'i-Mâlik*, thk. Abdurrahman Ali Süleyman, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, I,III, Kahire 1428/2008.

Müberrid, Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhalık'Udayma, Kahire 1415/1994.

Neccâr, Muhammed 'Abdulaziz, *Diyâu's-sâlik ilâ Evdahi'l-mesâlik*, Müessesetu'r-risâle, I-IV, 1422/2001.

ed-Durru'l-Masûn'da Bedel İle İlgili Tartışmalar

Önen, Hacı, "Şiirle İstışhad Yöntemi Açısından Halebî'nined-Durru'l-masûn Adlı Tefsiri", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:8, Nisan 2016, S. 16.

Sabbân, Muhammed b. Ali, *Hâşiyetu's-Sabbân'alâşerhi'l-Eşmûnî li Elfiyyetiİbn'i-Mâlik*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997.

Semin el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mesud (ö. 756/ 1355), *ed-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, I-XI, Dârü'l-kalem, Şam 1432/2011.

Suyûtî, Abdurrahman b. EbîBekr, *Hem'u'l-hevâmi'fişerhicem'i'l-cevâmi'*, thk. AhmedŞemsuddîn, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut 2012.

Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadlİbrâhîm, nşr. el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-âmmeli'l-kitab, I-IV, Kahire 1394/1974.

Şenkâtî, Muhammedu'l-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkadir, *Edvâu'l-beyân fi idâhi'l-Kur'ân*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1412/1995.

'Ukberî, Ebu'l-BekâAbdullâh b. Hüseyin b. Abdillâh, *İmlâumâmennebihi'r-Rahmânminvucûhi'l-i'râbive'l-Kıraat fîcemî'il-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.

'Ukberî, *el-Lubâb fi 'ileli'l-binâive'l-i'râb*, thk. Abdulilah en-Nabhân, Daru'l-fikr, I-II, Şam 1416/1995.

Zemahşerî, Ebu'l-KâsımCârullâhMahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf'anhakâikiğavâmidit-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîlfivücûhi't-te'vîl*, nşr. Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut 1407.

Zemahşerî, *el-Mufasssal fi san'ati'l-i'râb*, thk. Ali BûMalham, Mektebetu'l-hilâl, Beyrut 1993.